
СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ І ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ

*Н.В.Барна,
кандидат філософських наук,
доцент, директор Інституту філології
та масових комунікацій ВМУРоЛ «Україна»*

КУЛЬТУРА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ПРОЦЕСИ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Розвиток інформаційних технологій, засобів масової інформації і електронної комунікації породжує глобальні зміни в культурному просторі, яких зазнає сучасне суспільство впродовж останніх десятиліть. Трансформація культури, виникнення нових культурних практик, зміна інформаційного простору сучасного соціуму спричиняють формування нової системи цінностей, формування нових пізнавальних і практичних пріоритетів, які істотно впливають на свідомість людини.

Сучасний аналіз соціальних, політичних, економічних трансформацій суспільства не можливий без системних досліджень культурного простору. Епоха постмодернізму, людина якої не витримує тиску світу (Ю.Борев), надала поштовху до деконструкції культури та утворення різних її сегментів, котрі набирають власного вектора подальшого розвитку. Така цілеспрямована «векторність» сегментації культури зумовлює певні структурні зміни спрямованості культури, відмінність від її класичного розуміння. Окремі сегменти набувають усе більшої автономії та починають створювати певні поведінкові стереотипи, які формують світоглядні орієнтації людини. Тому деконструкція як деперсоналізація стають передумовою нової культури.

Щодо структури культури слід мати на увазі, що вона являє собою систему, яка забезпечує єдність утворених нею елементів. Прийнято виокремлювати «ядро культури», яке утворюється шляхом об'єднання домінуючих рис у кожному її сегменті, яке, на думку І.Тюрменка [1, 11], становить традиційні (історично сформовані) ідеї, котрим притаманна особлива цінність, та «периферію культури» – зовнішні шари, підвладні змінам і новаціям. На сьогодні акцент

повністю зміщено на «периферію культури», яка починає змінювати (деконструювати) «ядро культури». Реалії постмодерну призводять до корінних змін культури як духовного феномену людства, що зумовлює актуальність та необхідність її дослідження. Тож сьогодні підвищений інтерес до розгляду сутності та структури культури зумовлений її деконструктивністю, плюральністю цінностей та відсутністю будь-яких смислових орієнтирів. Хоча поняття «культура» є центральним у культурології, дослідити його не так просто. Так, незважаючи на велику історію формування і розвитку феномену культури в життєдіяльності людини, на сьогодні, на жаль, так і не склалося єдиної думки щодо її визначення, структури та сутності.

З урахуванням особливостей сьогодення, серед численних визначень культури (сучасна культурологія у визначенні культури оперує більше ніж 300 дефініціями [1]) ми схильні до розуміння її, передусім, як сукупності матеріальних і духовних цінностей, створених внаслідок цілеспрямованої діяльності людства протягом його історії, а також взаємовідносин, що склалися в процесі споживання, відтворення цих цінностей та їх розподілу та обміну [1, 14]. Звичайно, наше дослідження не зводиться до відібрання наявних варіантів чи формування найкращого, найбільш змістовного визначення культури, яке відповідало б сучасним вимогам.

Спробуємо зрозуміти філософію культури в сучасних умовах: визначити сенс культури в проекції на подальший розвиток людства та можливості її постійної реконструкції залежно від певних історичних умов.

У світовій скарбниці філософії найбільш повні та змістовні концепції культури дано в працях В.Виндельбанда, Г.Гегеля, Г.Гердера, Е.Гуссерля, В.Дільтея, Г.Зіммеля, І.Канта, Е.Кассіра, Ф.Ніцше, Г.Ріккєрта, А.Тойнбі, З.Фройда, А.Шопенгауєра, О.Шпенглера, К.Юнга та ін. Сучасні дослідження філософії культури, як українських так і російських науковців, характеризуються великою кількістю нових шляхів, підходів та концепцій (Ю.Л.Афанасьєв, В.В.Бичков, А.Г.Букін, І.М.Дзюба, В.Д.Ісаєв, Т.К.Гумелюк, О.В.Коршунов, С.Б.Кожевников, А.С.Костомаров, В.Г.Кремьнін, Ю.М.Резнік, В.К.Суханцева, М.О.Шкепу, А.Д.Чаус).

Структурний підхід (М.Закович, В.Ісаєв, С.Повторєва, М.Фуко) до аналізу культури надає можливість розкрити специфіку кожної її частини й показати її роль у розвитку суспільства. Ми вважаємо,

що такий підхід, особливо в сучасних умовах, якнайкраще зможе пояснити структурні зміни ціннісних орієнтацій культури постмодерну. Але питання щодо структури лишається гостро дискусійним. На думку Ю. Муравйова, «не всі автори усвідомлюють те, що розв'язання питання про структуру культури невід'ємне від ідеї культури, від розуміння культури як неструктурованого цілого, що передусе часткам» [2]. Отже, дослідження структури сучасної культури є актуальним, але здійснити його можливо тільки колективним зусиллям багатьох учених.

Тому спробуємо розкривати не всю структуру сучасної культури, а її, на наш погляд, основні складові, котрі суттєво впливають на неї. Точніше, не стільки складові, скільки автономні простори (економічний, інформаційний, політичний та ін.), куди переноситься (проектується) вся культура. Так, російські вчені Т. Заславська, Р. Ривкіна дають визначення економічної культури не як обмеженого компонента, а як «проекції» культури в широкому розумінні на всю сферу соціально-економічних відносин [3].

Звісно, зрозуміти культуру (пошлемося хоча б на думку І. Тюрменка [1, 13]) можливо через призму продуктивної діяльності людини, яка шляхом перетворення природи створила «другу природу» – культуру. Тож ми аж ніяк не можемо проілюструвати один із вузлових аспектів сучасності – економічний простір, а саме – формування нової економічної культури поведінки сучасної людини. Вважаємо, що дослідження культури в економічному просторі надасть можливість пояснити деякі біфуркаційні процеси, що відбуваються в духовній сфері людини.

За системного підходу до дослідження економічної культури, необхідно підкреслити місце її в концепції цілої культури. На жаль, проблема структуризації в сучасній науці лишається ще не розв'язаною. Адже типологія культури може бути різною, залежно від обраних критеріїв. У нашому дослідженні дотримуємося типології культури, запропонованої А. Кравченком, який визначає галузі, типи, форми та види культури [4]. Відповідно до цієї типології, економічна культура є галуззю культури, яка формує певні сукупності норм, правил та моделей людської поведінки, які утворюють відносно замкнуту систему в складі цілого. Але останні зміни в економічному просторі та процеси глобалізації, завдяки розвитку інформаційних технологій, надали великого поштовху трансформації самої

культури[5]. У даному випадку економічна культура, з одного боку, як галузь культури, формує замкнутість щодо своєї природи і водночас виступає комплексним та комбінованим утворенням, що міститься немовби збоку щодо загальної концептуальної схеми. Так, наприклад, всі функції культури (пізнавальна, інформаційна, трансляційна, комунікативна, інтегрована, регулятивна, аксіологічна, виховна, світоглядна та ін.) притаманні й економічній культурі, але мають певний вектор свого розвитку. Відтак розкриття сутності та структурованості економічної культури є питанням упорядкування великої кількості її об'єктів та модусів, визначення її місця, а також пояснення діяльнісних детермінант трансформації культури.

Події, що відбулися наприкінці ХХ ст., які Е.Тоффлер назвав «третьою хвилею», кардинально змінили не тільки економіку, економічні процеси, а й економічну культуру, а через неї і саму культуру. Спостерігається перехід від індустріального до інформаційного суспільства (Й.Масуда, Д.Белл, З.Бжезінський, Е.Тоффлер), де починає домінувати, передусім, сервісна економіка, яка стає основним вектором розвитку. На думку Г.Маслова, В.Усольцева, «інформатизація слугує інструментом глобального перерозподілу ідей, влади, ресурсів, капіталу, кадрів, праці, визначаючи сучасну парадигму світу» [6, 22].

Розвиток інформаційного суспільства пов'язаний з фундаментальним значенням інформації. Як зазначає В.Сорокіна, «вільна циркуляція інформації в суспільстві дозволяє їй стати важливим чинником економічного, національного та особистого розвитку» [7, 120]. Епоха постмодернізму демонструє актуальність усім відомого вислову Н.Ротшильда: «Хто володіє інформацією – той володіє світом». Тому сьогодні є всі підстави стверджувати про створення інформаційного суспільства, а отже, і нової інформаційної культури, яка може стати вагомим чинником світоглядних змін сучасної людини.

Інформаційні чинники, які впливають на формування сучасної культури, мають вузлові об'єднання, які надають імпульс певному напрямку розвитку та скоординовують його. Ми поділяємо думку В.Кременя, В.Ільїна, що найважливішим фактором становлення постмодернізму стала інформаційна культура, яка зумовила перехід від виробництва речей (модерн) до виробництва знаків, символів, інформації [8, 303–307]. Сьогодні людина мешкає не в механічному середовищі, а здебільшого в інформаційному, де спілкується з

людьми та символами. Діяльність її все менше зосереджується на виробництві матеріальних товарів. Тож потрібно переглянути виробництво не матеріального, а віртуального продукту. А це неможливо без змістовного дослідження інформаційної культури. Щодо наявної її структурованості, формування, розвитку та місця в самій культурі відбувається постійна розмова в наукових колах. Але, на жаль, змістовне та конкретне розуміння інформаційної культури в структурі культури ще не досліджене і на сьогодні лишається відкритим питанням.

У філософському аспекті в поняття «інформаційний простір» вкладаються різні сенси. Наприклад, в рамках кібернетичного підходу інформаційним простором називають сукупність джерел інформації, баз даних і мереж та технологій, що їх об'єднують. У філософсько-методологічному вимірюванні під інформаційним простором розуміють середовище поширення інформації в соціумі, що перебуває під впливом культурних, економічних, політичних, технологічних та інших чинників.

Зарубіжні дослідники розглядали інформаційний простір передусім у межах парадигми постіндустріального суспільства (Д.Белл, А.Тоффлер, Й.Масуда, М.Кастельс, Т.Стоуньєр). Праці цих учених у наш час визнано класикою філософської науки. У них запропоновано парадигмальні засади дослідження інформаційного суспільства, проте не запропоновано конкретних дефініцій поняття інформаційного простору. Згодом дослідники (Ф.Уебстер, Л.Каптерев) розпочали вивчення онтологічних характеристик інформаційного суспільства і простору. Процес формування інформаційного суспільства вони розуміли як загальну тенденцію руху сучасних соціальних систем, як перетворення в культурній сфері.

Проте філософський дискурс про інформаційний простір не є однорідним. У його рамках виникли різні трактування простору, його структуризації і взаємодії різних просторових структур (П.Бурдьє, Д.Белл, В.Іноземцев, М.Маклюєн, І.Мелюхін, Е.Тоффлер, А.Турен, Ф.Уебстер, Ж.Фурастьє, К.Шеннон, Ю.Шрейдер). Аналіз процесу формування інформаційної культури показує зміни картини світу сучасної людини, які виявляються в дистанційній трансляції інформації. У підсумку даних процесів трансформується ментальність людини, істотним атрибутом її мислення стає технічна раціональність. Разом з тим значно зростає роль культури як основи, що формує

творчі, духовні властивості людини і яка протистоїть тим самим техногенним процесам, що відчужують людину від її культурної і антропологічної ідентичності.

У багатьох запропонованих структурних утвореннях культури інформаційна культура демонструється через функцію культури (інформаційну) або нівелюється до типу, форми чи галузі як складовий її аспект. Так, на думку російського вченого В. Сухіні, інформаційна культура поки ще є показником не загальної, а, скоріше за все, професійної культури [9]. Такої точки зору дотримуються більшість як українських, так і російських сучасних дослідників. Ми частково погоджуємося з такою інтерпретацією інформаційної культури. Водночас хочемо зазначити, що справжнє формування інформаційної культури відбувається саме в межах професійної, але сьогодення засвідчує, що інформаційна культура перестала бути, передусім, аспектом урегулювання суспільних відносин виключно в професійній діяльності, а набрала ознак загального значення для сучасної людини, котра не може обійтися без науково-інформаційних новацій сьогодення. Це відкриває нові філософські горизонти дослідження інформаційної культури. Як зазначає В.Маричев, «інформаційну культуру сьогодні необхідно розглянути не в психологічному і не в педагогічному контексті як визначення об'єктивних і суб'єктивних умов ефективного оволодіння інформаційною технологією, а також умінням користуватися персональними комп'ютерами і інформаційними мережами з можливістю адаптуватися до механізмів їх дій, а в соціокультурному аспекті» [10, 146]. Це все призводить до формування нової раціональності (на базі інформаційної культури), яка виросла зі символічних і віртуальних реальностей і, по суті, є третьою поряд з матеріальними та ідеальними типами реальності [8]. Отже, в запропонованому дослідженні інформаційна культура – це вже не культурна реальність, на яку наголошує В. Маричев [10, 146], а, на нашу думку, посткультурна реальність, яка створена людиною і суттєво впливає на форми масової поведінки та все більше визначає їх. І ця реальність є предметом дослідження сучасної філософії культури.

Має право на існування думка Т. Шорохової, що основою визначення «інформаційної культури» має стати поняття культури, доповнене у відповідності з особливостями даної специфічної сфери діяльності [11]. Вдало реалізує це положення Е. Семенюк

(визнаний спеціаліст у цій галузі), який під інформаційною культурою розуміє інформаційну компоненту людської культури в цілому, об'єктивно характеризуючи рівень усіх здійснених у суспільстві інформаційних процесів і існуючих інформаційних відносин [12]. Таке розуміння логічно вписується в увесь хід еволюції культури. Але, на нашу думку, справа не така проста, як здається на перший погляд. Епоха постмодернізму формує свою методологію дослідження, яка, з одного боку, створена внаслідок еволюційних процесів, з іншого – відкидає всі можливі зв'язки з минулим. Тому виникає необхідність дослідити інформаційну культуру, застосовуючи категоріальний апарат постмодерну (деконструкція, симуляр, детериторіалізація, децентрація, перекреслення тощо), якого немає в класиці.

Користуючись категорією «перекреслення», яка має онтологічний зв'язок (властивість) із закресленим об'єктом, отримуємо: інформаційна культура – це ~~культура~~ (закреслена), яка розглядається не в значенні некультури (повернення до докультурного стану), а як некультура (посткультура), яка має генетичний зв'язок з позитивом, що заперечується. Категорію перекреслення вдало вживають В.Кремень, В.Льїн [8, 323] у визначенні різних понять (культура, труп, робот тощо). На нашу думку, такий підхід є перспективним та унікальним у дослідженні інформаційної культури як «другої реальності».

Розглядаючи проблеми сучасної культури щодо повноти дослідження, необхідно підкреслити її бінарну опозицію – цивілізацію. Дуже багато наукових праць присвячено такому дослідженню. Але, на думку Ю. Муравйова, у розгляді культурологічної проблематики в сучасних умовах не варто порушувати саме проблему взаємодії культури та цивілізації. Ю. Муравйов підкреслює, що, по-перше, навколо цієї проблеми існує неправомірно великий галас, по-друге, опрацювання демаркації між культурою і цивілізацією наскрізь фальшиве та нереальне: «...відходячи від етиміологічних та присутніх у повсякденному слововживанні значень цих понять, дослідники надають їм такого термінологічного сенсу, який заздалегідь є достатнім тільки для цих індивідуальних концепцій» [2, 10]. Автори вдають, нібито їм вдалося звести теоретичні кінці з кінцями. У такому розумінні Ю. Муравйов пропонує розглядати цивілізацію як міську культуру. Судячи з цього, щодо великої спадщини дослідження опозиції культури та цивілізації, структурованості сучасної

культури, напевно, варто поставити крапку. Але (на жаль чи на щастя) це не можливо. По-перше, запропонований варіант у контексті дослідження інформаційної культури не надає змістовного її розуміння (всеосяжного), тим паче він не є оригінальним (західно-європейське суспільство здебільшого розглядає ці поняття (культура і цивілізація) як тотожні, і, судячи з цього та певних досліджень, така логіка також не без вад та недоліків). По-друге, звичайно, проблемі аналізу взаємодії культури та цивілізації присвячено безліч робіт, і, здавалося, в сучасних умовах до неї втрачається інтерес. Але, на наш погляд, тема дослідження взаємодії культури та цивілізації набула другого дихання після виходу в світ фундаментального дослідження В. Ісаєва «Людина в просторі культури та цивілізації», яке демонструє нову методологію в дослідженні взаємодії культури і цивілізації в сучасних умовах [13]. Ця робота заспокоїть будь-якого скептика щодо вичерпності цієї проблеми. Тому, не відкидаючи велику спадщину виконаних досліджень та використовуючи основні онтологічні аспекти демаркації культури і цивілізації у визначенні інформаційної культури, пропонуємо вважати:

- 1) якщо інформаційна культура базується на допомозі ближньому, то створюється нова культура;
- 2) якщо розуміємо інформаційну культуру як простір, що базується на конкуренції, – отримуємо цивілізацію, а точніше, за термінологією В.Ісаєва, – квазікультуру.

Ми переконані, що дослідження інформаційної культури через призму культури і цивілізації та запропонованих категорій (В. Ісаєв) має великі можливості та перспективи щодо філософської рефлексії сучасних змін у духовній сфері людини.

Підбиваючи підсумки, зазначимо: по-перше, в дослідженні філософії культури запропоновано структурний підхід, який дає можливість розкрити деякі біфуркаційні процеси, що відбуваються в духовній сфері людини; по-друге, визначено, що значний розвиток економічних та інформаційних технологій утворив наприкінці ХХ століття потужний симбіоз, який дав значний поштовх до деконструкції культури, передусім через економічну та інформаційну культуру, надаючи їм власного вектора розвитку. Проте встановлено, що жодний сегмент культури ні в якому разі не може стати більшим за культуру, оскільки окремо всі вони позбавлені онтологічного статусу і є просто беззмістовними щодо людини. Але

постмодернізму притаманна власна методологія, в якій немає єдиної загальної основи, тому одиничне придушує універсальне. Таке нон-фінальне гештальтне варіювання та сприйняття ідей нелінійності унеможлиблює однозначність прогнозу щодо еволюційних перспектив культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Культурологія: теорія та історія культури: навч. посіб. / За ред. І.І. Тюрменко, О.Д. Горбула. – Київ: Центр навч. літератури, 2004. – 368 с.
2. *Муравьёв Ю.А.* Структура культуры // Истина. Культура. Идеал / Ю.А. Муравьёв. – М.: Прометей, 1995. – 194 с. – Режим доступу: http://scepsis.ru/library/id_2395.html
3. *Заславська Т.И.* Социология экономической жизни. Очерки теории / Т.И. Заславская, Р.В. Рывкина. – Новосибирск: Наука, 1991. – 446 с.
4. *Кравченко А.И.* Культурология: учебное пособие для вузов / А.И. Кравченко. – М.: Академический проект, 2001. – 496 с.
5. *Пашкус В.Ю.* Новая экономика: понятие и причины возникновения / В.Ю. Пашкус // Становление информационной экономики: теория и практика. Сб. научн. трудов / Под ред. д.э.н. Б.В. Корнейчука. – СПб. : НЕСТОР, 2006. – Режим доступу: http://korneichuk.spbstu.ru/publications/info_economics2.html
6. *Маслова Г.* Система інформатизації та її застосування в управлінні регіоном / Г. Маслова, В. Усольцев // Економіка України. – 2009. – №7. – С.21–28.
7. *Сорокіна В.Н.* Культура информационного общества / В.Н. Сорокіна // Введение в культурологию. Курс лекций / Под ред. Ю.Н. Солонина, Е.Г. Соколова. – СПб., 2003. – С.119–124. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Solon/10.php
8. *Кремень В.Г.* Філософія: Логос, Софія, Розум: [підруч. для студ. виш. навч. закл.] / В.Г. Кремень, В.В. Ільїн. – К.: Книга, 2006. – 432 с.
9. *Сухина В.Ф.* Человек в мире информатики / В.Ф. Сухина – М.: Радио и связь, 1992. – 111 с.
10. *Маричев В.В.* Научная картина мира в культуре современного общества: дис. ... канд. филос. наук: 09.00.13 – Религиоведение, философская антропология, философия культуры / Маричев Володимир Володимирович. – Ставрополь, 2004. – 200 с.
11. *Шорохова Т.И.* Сущность, структура и компоненты информационной культуры личности обучающихся в условиях дистанционного обучения / Т.И. Шорохова / Межрегиональная научно-практическая

конференция (заочная) 2007. – Режим доступа: http://www.muh.ru/arch/2007/konf_mShorohova.htm

12. Семенюк Э.П. Глобализация и социальная роль информатики / Семенюк Э.П. // Науч-техн. информация. Сер.1. – М. : ВИНТИ, 2003. – №1. – С.1–10.
13. Исаев В.Д. Человек в пространстве цивилизации и культуры / В.Д.Исаев. – Луганск: Світлиця, 2003. – 188 с.

Барна Н.В. Культура в інформаційному суспільстві: процеси трансформації.

У статті розглядаються: інформаційна культура, яка демонструється через функцію культури; посткультурна реальність, яка створена людиною і суттєво впливає на форми масової поведінки та все більше визначає їх; інформаційна культура, яка розуміється як інформаційна компонента людської культури в цілому.

Ключові слова: культура, інформаційна культура, свідомість людини virtus, посткультурна реальність.

Барна Н.В. Культура в информационном обществе: процессы трансформации.

Рассматриваются: информационная культура, которая демонстрируется через функцию культуры; посткультурная реальность, которая создана человеком и существенно влияет на формы массового поведения; информационная культура, которая понимается как информационный компонент культуры в целом.

Ключевые слова: культура, информационная культура, сознание человека virtus, посткультурная реальность.

Barna N. A culture is in informative society: processes of transformation.

Examined: informative culture which is demonstrated through the function of kul'turi; post-cultural reality which is created a man and substantially influences on the forms of mass conduct; informative culture which is understood as an informative component of culture on the whole.

However, it was found that no segment of culture in any case can not be larger than the culture, because individually they lack the ontological status and is simply groundless to man. But postmodernism has its own methodology in which no single common ground, as a unit suppresses universal. This non-final heshtaltne varying perceptions and ideas of nonlinearity prevents relatively unambiguous prediction of evolutionary perspectives of culture.

Key words: culture, informative culture, consciousness of man of virtus, post-cultural reality.